

УДК 332.14

С. В. Фімар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, фінансів, обліку математичних та інформаційних дисциплін, Черкаська філія ПВНЗ "Європейський університет",

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0432-2587>

В. М. Присяженко,

аспірант, ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-3015-1372>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.18.90

МІЖГАЛУЗЕВІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ВЕРТИКАЛЬНО- ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР

S. Fimyar,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Finance, Accounting, Mathematical and Information disciplines, Cherkasy branch of Private Higher Educational Establishment "European University", Cherkasy, Ukraine

V. Prysiazhenko,

Postgraduate student, Private Higher Educational Establishment "European University", Kyiv

INTER-INDUSTRY ECONOMIC RELATIONS AS THE BASIS OF THE AGRICULTURAL VERTICALLY INTEGRATED STRUCTURES FORMATION

У статті розглянуто форми інтеграції господарських структур, наведена їх коротка характеристика, детально досліджено вертикальну інтеграцію як найбільш поширену форму агропромислової інтеграції.

Наведено організаційну характеристику АПК як складного міжгалузевого комплексу, розроблено модель формування міжгосподарських зв'язків суб'єктів агропромислового комплексу. Доведено, що структура АПК як міжгалузевого комплексу, є гнучкою завдяки поєднанню економічної діяльності в межах базового сільськогосподарського виробництва та суміжних галузей — хімічної промисловості, енергетичної галузі, машинобудування, транспортного забезпечення, від яких здійснюється постачання ресурсів, а також харчової промисловості, орієнтованої на створення кінцевого продукту для споживачів.

Аргументовано, що агропромислова інтеграція є об'єктивним процесом становлення тісних взаємозв'язків та взаємозалежностей аграрних підприємств як з підприємствами сільського господарства, так і з підприємствами суміжних галузей, які постачають ресурси, обслуговують логістичні процеси та доводять кінцеву агропродукцію до споживача.

The purpose of the article is to study modern forms of integration and building intersectoral economic relations in the agro-industrial complex as the basis for the formation of vertically integrated agro-industrial structures.

The article considers the forms of integration of economic structures, in particular horizontal, vertical and conglomerate, their brief description is given. Vertical integration as the most common form of agro-industrial

integration has been studied in detail. It has been established that horizontal integration is understood as the process of merging production stages to reduce transaction costs and speed up the entire production process.

The organizational characteristics of the agro-industrial complex are given, a model for the formation of inter-industry relations of subjects of the agro-industrial complex is developed. It has been proven that the structure of the agro-industrial complex as an inter-industry complex is flexible due to the combination of economic activity within basic agricultural production and related industries — the chemical industry, the energy industry, machine building, transportation, from which the supply of resources is carried out, as well as the food industry, which is focused on creating the final product for consumers. The purpose of forming an inter-industry chain is defined as the optimization of the direct flow of added value from the extraction of resources to the final consumer and the return flow of money.

It is argued that agro-industrial integration is an objective process of establishing close relationships and interdependencies of agrarian enterprises both with agricultural enterprises and with enterprises of related industries that supply resources, service logistics processes and bring final agricultural products to the consumer.

Ключові слова: міжгалузевий комплекс, міжгалузеві зв'язки, горизонтальна та вертикальна інтеграція, конгломератна інтеграція (диверсифікація), агропромислова інтеграція, вертикально-інтегровані агроструктури.

Key words: inter-industry complex, inter-industry connections, horizontal and vertical integration, conglomerate integration (diversification), agro-industrial integration, vertically integrated agricultural structures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день основним фактором розвитку світової економіки виступає функціонування великих транснаціональних та національних корпорацій, створення яких є результатом процесу інтенсивної концентрації капіталу за рахунок кооперації та інтеграції. Україна не є винятком — основою соціально-економічного розвитку національної економіки так само виступають великі корпоративні структури.

В економіці АПК також мають місце аналогічні процеси — формування та розвиток інтегрованих структур стало одним із найбільш характерних для агропромислового сектору економіки процесів. Форми взаємодії суб'єктів у межах таких структур, формування ефективних моделей побудови міжгосподарських зв'язків в інтегрованих агропромислових структурах, а також пошук варіантів ефективного управління такими структурами у вітчизняному АПК як складному міжгалузевому комплексі потребують комплексного наукового обґрунтування, що свідчить про актуальність теми даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку інтегрованих агропромислових структур останнім часом обґрунтовуються суттєвими теоретико-методологічними розробками та затребуваністю з боку практиків, що свідчить про те, що дана тема у вітчизняній економічній літературі набула досить повного розвитку. Основу дослідження інтегрованих структур в АПК складають праці провідних вітчизняних теоретиків, зокрема М. Д. Бабенка, М. П. Бутко, І. Ю. Венгерук, А. Є. Данкевича та інших. Темі інтеграції також відображені у навчальній літературі, в курсах організації підприємницької діяльності в агропромисловому комплексі, а також активно досліджуються на економічних факультетах аграрних ЗВО. Це пов'язано із зростаючим інтересом вчених-економістів та практиків до питань інтеграції та кооперації у вітчизняному АПК в період сучасних трансформацій економіки України.

Проте варто зазначити, що багато питань створення та функціонування агропромислових вертикально-інтегрованих структур є недо-

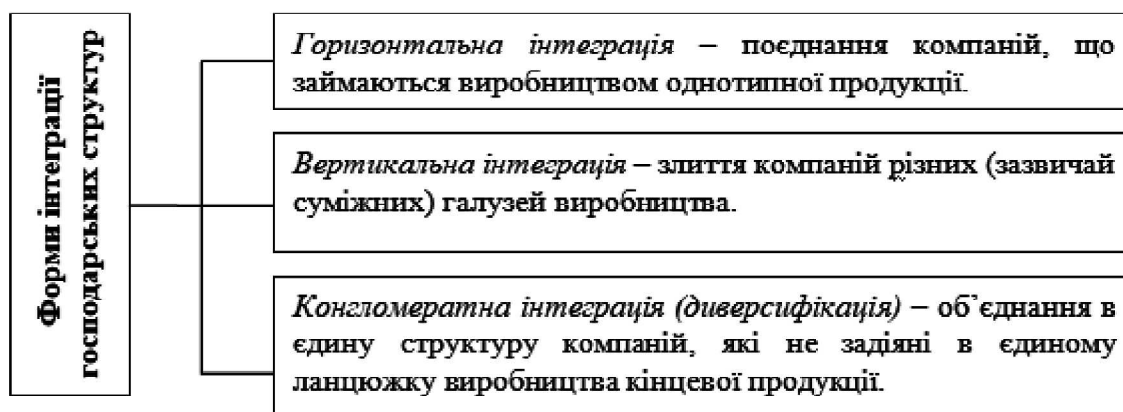

Рис. 1. Форми інтеграції господарських структур

статньо дослідженими, що додає актуальності даному дослідженню.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження сучасних форм інтеграції та побудови міжгалузевих господарських зв'язків в АПК як основи формування агропромислових вертикально-інтегрованих структур.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інтеграція економічних систем та комерційних структур є історично обумовленим процесом. У процесі поділу праці відбувається виникнення міжгосподарських зв'язків, що у свою чергу є основою як кооперації, так і інтеграції. Інтеграція певних видів діяльності, у свою чергу, призводить до інтеграції господарських структур у різноманітних формах (рис. 1).

Основними спонукаючими мотивами горизонтальної інтеграції є отримання додаткової вигоди за рахунок ефекту від масштабу виробництва і розмірів — в результаті збільшення масштабів виробництва скорочуються середні витрати підприємства, що дозволяє суттєво збільшувати обсяги господарської діяльності та досягати збільшення ринкової частки. В сільськогосподарському виробництві горизонтальна інтеграція вигідна і в соціальному плані — саме така форма інтеграції взята за основу створення споживчих товариств, що дозволяє дрібним фермерським господарствам виступати потужним суб'єктом ринку агропромислової продукції. Проте існує й негативна сторона — при горизонтальному злитті знижується рівень конкуренції внаслідок скорочення кількості підприємств, що діють на ринку.

Диверсифікація як форма конгломератної інтеграції характеризується злиттям або поглинанням підприємств, які не задіяні в єдиному

ланцюжку виробництва кінцевої продукції і продукція, які вони випускають не є однорідною. Незважаючи на те, що при конгломератній та горизонтальній інтеграції відбувається випуск вже готової продукції, конгломератну інтеграцію все ж таки виділяють в окрему категорію, оскільки проводиться випуск не пов'язаних між собою видів продукції.

Основою об'єднання агропромислових підприємств у конгломератні структури є сезонний характер попиту на окремі види продукції. За рахунок об'єднання різних виробничих ліній в єдину структуру з'являється можливість стабільного отримання доходу протягом усього періоду виробництва (наприклад, якщо до однієї компанії зливаються виробники соків та молочних продуктів).

Вертикальна інтеграція зазвичай застосовується підприємствами у разі підйому на ринку. Саме така форма інтеграції найбільш поширена на ринку агропромислової продукції, під якою розуміють процес злиття стадій виробництва для зниження транзакційних витрат та прискорення всього процесу виробництва [1]. А. Є. Данкевич під вертикальною інтеграцією пропонує розуміти "міжгалузеве кооперування та комбінування підприємств та виробництв різних галузей національної економіки, що забезпечує оптимальне проходження товарної маси в єдиному технологічному процесі з однієї фази виробництва до іншої" [2].

Ю. О. Нестерчук [3] відзначає наявність суттєвих відмінностей вертикальної інтеграції від горизонтальної, коли здійснюється об'єднання кількох компаній, які виробляють одні й ті самі товари чи послуги: вертикальна інтеграція передбачає отримання контролю однією компанією інших учасників процесу виробництва, що задіяні в окремих етапах виробничого циклу товарів чи послуг (наприклад, виробництво сировини, власне виробництво товару чи послуги

ги, перевезення до місця реалізації, маркетинг та роздрібні продажі).

І. Ю. Венгерук вказує, що "вертикальна інтеграція в мікроекономіці — це ступінь володіння одним холдингом, інфраструктурою, бізнес-процесами, технологіями, компетенціями і т.ін. у ланцюжку процесів виробництва товару чи послуги (у напрямку до постачальників сировини — інтеграція назад; у напрямку до споживачів — вперед)" [4]. При цьому вертикально інтегровані холдинги контролюються спільним власником (власниками), кожна компанія холдингу зазвичай виробляє різний продукт чи послугу для задоволення спільних потреб.

Вертикальна інтеграція назад описує процес, в ході якого певна компанія отримує контроль над організаціями, які розташовані нижче за неї у виробничому ланцюжку, тобто найчастіше це — виробники сировини, матеріалів, транспортні компанії. Характерним прикладом є випадки, коли підприємства автомобільної промисловості придбають виробників автомобільних шин, скла, інших комплектуючих. Це дає більшу керованість бізнесу, надає процесу виробництва більшу стабільність. В результаті відбувається економія витрат, покращення якості продукції, що випускається. Однією із важливих переваг такого підходу є поява можливості підвищення прибутковості бізнесу в цілому за рахунок зростання додаткової вартості. Подібні інтеграційні процеси поширені і в інших галузях та сферах діяльності.

Вертикальна інтеграція вперед є доцільною, якщо організація прагне отримати контроль над компаніями, які знаходяться у виробничому ланцюжку ближче до кінцевої точки виробництва, ніж саме підприємство-інтегрант. Часто така компанія отримує контроль над організаціями, які здійснюють післяпродажний сервіс або ремонт.

Також може бути досягнута й збалансована вертикальна інтеграція, під якою розуміється ситуація, коли підприємство-інтегрант намагається взяти під контроль усі підприємства, що повністю формують весь виробничий ланцюжок від видобутку сировини (виробництва матеріалів) до точки продажу готової продукції безпосередньо споживачеві. В даному випадку інтеграційні процеси здійснюються відразу в обох напрямках (вперед і назад по виробничому ланцюжку). Проте у ряді країн такі процеси є регульованими. Так, на окремих ринках впроваджені ефективні ринкові механізми для управління

спільними компаніями та проектами, які роблять цей тип вертикальної інтеграції зайвим. Однак на ринках, що мають ознаки монополії або олігополії підприємства часто прагнуть створити повний вертикально інтегрований холдинг. В даному випадку слід враховувати, що зайва централізація ринкової влади в низці країн приводить у дію спеціальні антимонопольні закони та інші інструменти державного регулювання.

Вертикальна інтеграція має свої наслідки. Позитивні наслідки полягають у тому, що скорочуються транзакційні витрати, а також витрати на аутсорсингові роботи при загальному зростанні продуктивності праці. Негативні наслідки вертикальної інтеграції полягають у необхідності набуття досвіду роботи з новими ринками, неможливості гнучко реагувати на зміну ринкової кон'юнктури у частині сировинного забезпечення, необхідності вкладати кошти в оптимізаційні процеси на підприємстві.

В агропромисловому комплексі в результаті вертикальної інтеграції відбувається прискорення просування агропромислової продукції в технологічному процесі від однієї фази виробництва до іншої. На практиці вертикальна інтеграція представляє поєднання сільськогосподарських підприємств з підприємствами переробки, промисловості, зберігання або реалізації та ін.

Так, за своєю організацією АПК — це міжгалузевий комплекс, тобто частина економіки, виробничо-економічна діяльність якої побудована у вигляді співпраці підприємств і організацій, що беруть участь у ланцюжку створення суспільного продукту, здатного задовольнити споживача, з урахуванням соціально-економічних пріоритетів та найбільш ефективного використання наявного потенціалу АПК на всіх рівнях національної економіки.

На відміну від традиційного ракурсу розгляду галузей як "сукупності підприємств і організацій, що характеризуються спільністю сфери діяльності в системі суспільного розподілу праці" [3], міжгалузевий комплекс має більш широкі та менш чіткі межі. Вхід у міжгалузевий комплекс підприємств та організацій визначається, перш за все, необхідністю побудови ефективного мережевого ланцюжка створення кінцевого продукту, незалежно від приналежності до галузі. Внаслідок цього відбувається розмивання галузевих кордонів у сучасних умовах диференціації та інтеграції технологій, відповідно, утворюється більш широке коло учасників виробництва та економічних

Рис. 2. Модель формування міжгосподарських зв'язків в АПК

Джерело: розроблено автором.

процесів, щоб запропонувати більшу цінність споживачеві (рис. 2).

Щоб виконувати всі життєзабезпечуючі функції відповідно до ролі мережевого ланцюжка у господарському комплексі, необхідна підтримка галузевого балансу, що дозволяє нівелювати дисбаланс галузевого розвитку та формувати репродуктивну базу національної економічної системи. У зв'язку з цим, міжгалузевий комплекс як структурна частина економічної системи поряд з традиційною галузевою побудовою, що передбачає наявність галузевого ядра, допоміжних та обслуговуючих галузей, дозволяє також при певній комбінації учасників освоювати та розвивати міжгалузеві зв'язки, створюючи мережу пов'язаних виробництв. Їх вибір здійснюється не тільки за критерієм економічної вигоди, виробничої доцільності та урахування міжгалузевої специфіки (зокрема між промисловістю та АПК), а також з врахуванням соціальної значущості для споживача. Метою формування міжгалузевого ланцюга є оптимізація прямого потоку доданої вартості від видобутку ресурсів до кінцевого споживача та зворотного грошового потоку.

Таким чином, структура АПК як міжгалузевого комплексу, є гнучкою завдяки поєднан-

ню економічної діяльності в межах базового сільськогосподарського виробництва та суміжних галузей — хімічної промисловості, енергетичної галузі, машинобудування, транспортного забезпечення, від яких здійснюється постачання ресурсів, а також харчової промисловості, орієнтованої на створення кінцевого продукту для споживачів.

У зв'язку з тим, що внаслідок розподілу праці більшість засобів виробництва для сільського господарства створюється у фондомістких галузях промисловості, тобто поза аграрною сферою, а переважна більшість сільськогосподарської продукції доставляється кінцевому споживачеві опосередковано через переробні та торгові галузі, налагодженість міжгосподарських зв'язків є основою ефективної роботи таких галузей як, сільське господарство, переробні галузі та промисловість.

На сьогоднішній день, в умовах зростання масштабів виробництва та продуктивності праці міжгалузеві вертикально інтегровані зв'язки стають необхідною умовою ефективного відтворення продукції в агропромисловому комплексі. У процесі зміни характеру таких зв'язків відбувається їх перетворення на інтеграційні, а об'єднання сільськогосподарських

підприємств з підприємствами суміжних галузей економіки, що виникає на їх основі, визнається як агропромислова інтеграція. Звідси випливає, що агропромислова інтеграція визначається як об'єктивний процес становлення тісних взаємозв'язків та взаємозалежностей аграрних підприємств як з підприємствами сільського господарства, так і з підприємствами суміжних галузей, які постачають ресурси, обслуговують логістичні процеси та доводять кінцеву агропродукцію до споживача.

ВИСНОВКИ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

При взаємодії сільськогосподарських підприємств з промисловими або переробними підприємствами, а також з підприємствами, що обслуговують логістичні процеси, значимість інтеграції в АПК особливо зростає. Агропромислова інтеграція потенційно дозволяє збільшувати ефективність агропромислового виробництва, створеного на її основі. Проте слід зазначити, що реальне втілення подібних можливостей залежить від ступеня ефективності механізму управління, який орієнтує кожного учасника агропромислової інтеграції на досягнення спільної мети. Ефективність досягнення поставлених результатів насамперед залежить від того, наскільки загальні інтереси інтегрованого агропромислового формування переважатимуть над приватними (особистими) цілями учасників цього формування в процесі агропромислового виробництва.

Основними складнощами агропромислової інтеграції сьогодні є відсутність ефективного організаційно-економічного механізму, нестабільність, низька прибутковість, високі відсоткові ставки на кредити. Ситуація посилюється і недостатнім рівнем інвестицій, а також різними ризиками в аграрному секторі. У зв'язку з цим агропромислові формування повільно адаптуються до нових ринкових умов, що є наслідком ігнорування державою проблем їх розвитку.

Пожвавлення процесів інтеграції можливе за рахунок системного підходу до вирішення питань розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення управління, організації та формування стратегії розвитку інтегрованих структур в агропромисловому комплексі.

Література:

1. Малік М. Й. Інтеграція — як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Київ: ІАЕ УААН, 2000. 40 с.

2. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.

3. Нестерчук Ю. О. Організаційно-економічні моделі міжрегіональної аграрно-промислової інтеграції. Економіка АПК. 2009. № 5. С. 17—24.

4. Венгерук І. Ю. Методологічні основи інтеграції виробництва. Науковий вісник НАУ. 2001. Вип. 44. С. 170—172.

5. Бутко М.П., Родін В.С. Агропромислова інтеграція як шлях активізації аграрного виробництва. Агросвіт. 2010. № 3. С. 10—13.

References:

1. Malik, M.Y. (2000), *Intehratsiia — iak faktor pidvyschennia efektyvnosti reformovanykh sil'skohospodars'kykh pidpriemstv* [Integration as a factor in improving the efficiency of reformed agricultural enterprises], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.

2. Dankevich, A.E. (2011), *Rozvytok intehrovanykh struktur u sil'skomu hospodarstvi* [Development of integrated structures in agriculture], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

3. Nesterchuk, Yu. O. (2009), "Organizational and economic models of interregional agricultural and industrial integration", *Economy of agro-industrial complex*, vol. 5, pp. 17—24.

4. Vengeruk, I. Yu. (2001), "Methodological foundations of production integration", *Scientific Bulletin of NAU*, vol. 44, pp. 170—172.

5. Butko, M.P. and Rodin, V.S. (2010), "Agro-industrial integration as a way to intensify agricultural production", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 10—13. *Стаття надійшла до редакції 28.08.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663